

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

ЗАЙКА В. В.

**ГЛУХІВСЬКИЙ ВЧИТЕЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУТ В СИСТЕМІ
ОСВІТНИЦТВА ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ**

Проаналізовано основні моменти становлення і розвитку освітньої системи північно-східної України другої половини ХІХ - початку ХХ століть. Об'єктом дослідження є складний процес усвідомлення державою і суспільством необхідності закладення нових принципів суспільного розвитку після загальнодержавної кризи Російської імперії середини ХІХ століття та ролі освітянства в цьому процесі.

В статті досліджується діяльність перших директорів учительського інституту, творчі здобутки згуртованої плеяди педагогів, що в досліджуваний період вславили цей освітній заклад.

Робиться висновок про необхідність збереження і всебічного використання здобутків і традицій освітянства кінця ХІХ-початку ХХ століть взагалі і Глухівського вчительського інституту, зокрема.

Те, що тихе повітове провінційне містечко Глухів (з населенням 12 тисяч мешканців) на північному сході України стало одним із перших у Російській імперії (нарівні з Санкт-Петербургом, Москвою, Нижнім Новгородом, Тбілісі та Феодосією) місцем розташування спеціалізованого педагогічного закладу - вчительського інституту, має свої історичні передумови.

Відзначаючи роль Чернігово-Сіверщини в розвитку України, академік М. Грушевський писав: "Стара Сіверщина стала лабораторією нового українського побуту, державності і культури козацької доби, що послужила підосновою нового українського відродження ХІХ віку і виявила чималу силу притягання не тільки для колишніх сіверянських волостей, але й для всього взагалі Східнослов'янського світу". Протягом всього тисячоліття в життю сеї північної Сіверщини певними моментами брала перевагу активна сторона, і тоді вона ставала такою українською робітницею, де кувалися нові формули української культури чи економіки, або соціально-політичного життя. Буйний похід сучасного економічного життя, індустріалізація, інтенсифікація і т. д. рветься в широкі простори Нової України, дослідник історії українського життя, в якій-будь сфері, все з збільшеною енергією мусить звертатися до пережитків і останків сього життя, облишених в затишках лівобережного і правобережного Полісся.

Тут поховані секрети Старої України і зародки Нової [18, 17-18]".

Підґрунтям освітянських традицій північно-східної України стали здобутки навчальних центрів гетьманського Глухова, Чернігівського і Новгород-Сіверського колегіумів, Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька.

У 1708 році, після знищення столичного Батурина, Глухів було визначено новою столицею Гетьманщини, що потребувало і нової "столичної" архітектури [4, 314, 326] і нового статусу суспільного життя. Глухів, на відміну від Чигирина, Гадяча та Батурина, перетворився не тільки

Заїка Віктор Володимирович - старший викладач Глухівського національного педагогічного університету ім. О. П. Довженка

на адміністративний, а й на культурний центр України. Найзначнішим слід вважати культурний внесок Генеральної військової Канцелярії, з урядовців якої вийшло чимало державних і культурних діячів. Фактично, це був центр підготовки нової української еліти, що стояла на світських позиціях, опанувала державницьке мислення і мистецтво управління. Багато дітей козацької старшини розпочинали тут свою кар'єру на посадах військових канцеляристів. Перед тим вони отримували ґрунтовну освіту, як правило, в Києво-Могилянській академії, та набували певного стажу роботи у полкових і сотенних канцеляріях. Для вишкому канцеляристів було у Глухові створено спеціальний "канцелярський курінь". На думку академіка історика Омеляна Пріцака, стан військових канцеляристів у Глухові став у 18-му столітті носієм історичної пам'яті й державницької свідомості українського народу [2, 75]. Саме в цьому середовищі виник феномен "козацької історіографії", пов'язаний із реалізацією доконечної потреби створення секулярної історії України. "Щоденник" генерального підскарб'я Якова Марковича, "Діаріуш" генерального хорунжого Миколи Ханенка, "Разговор Великороссии с Малороссией" канцеляриста Семена Дівовича, філософські трактати Якова Козельського, твори історика і письменника Федора Туманського і багатьох інших представників глухівського чиновницького прошарку свідчать про високий рівень освіти в Глухові в 18-му столітті. Бо кожен визначний літературний твір чи мистецький витвір найчастіше є відображенням рівня спілкування автора з оточенням.

Золотою сторінкою в історії українського освітянства стала Глухівська співацька школа. Заснована гетьманом Данилою Апостолом у 1729 році, вона стала зразковим центром музичної освіти. Майже за 50 років в ній були навчені більше 300 хористів для придворної співацької капели. Музичні традиції цієї школи дозволили сформуватись у Глухові талантам двох неперевершених композиторів - Максима Березовського і Дмитра Бортнянського. За даними групи дослідників, у цій школі декілька місяців стажувався і Григорій Сковорода [2, 84-85].

В той час, коли з Глухова Україною керував К. Розумовський, у передмісті Веригино, неподалік палацу гетьмана, діяв приватний пансіон французьки мадам Лаянс, де навчались діти української старшини. В цьому пансіоні вперше в Україні було введено навчання гри на фортепіано [2, 84].

Вже згаданий Ф. Туманський запропонував створити в Глухові філію Санкт-Петербурзької Академії наук. Але у 1784 році пишній, столичний Глухів вщент згорів, а Катерина II заборонила його відбудовувати. Населення скоротилося вчетверо, але у 1790 році в місті було засноване народне (дворічне) училище, переважно для дітей старшини, купців і заможних міщан.

Окрема тема - це загальнокультурне життя Глухова у 18-му столітті: музичне, театральне, літературне. На Глухівщині народились С. Миславський, ректор Київської академії, автор "Латинської граматики", та О. Павловський, автор першої в історії українського мовознавства "Граматики малоросійського говору" (1818 р.).

Глухів згорів, але залишилися родові архіви і бібліотеки в садибах старшини навколо міста. Туманські, Марковичі, Маркевичі, Александровичі, Кочубеї, Скоропадські та інші сприяли відбудові Глухова на початку 19-го століття.

Середина 19-го століття - бездушний режим Миколи I, в умовах європейських революцій 1848 року, починає терор системи. Росія відгороджується від Заходу "китайською стіною". Вже 11 березня 1848 року циркуляр Міністерства Народної освіти наказав "призупинити відпустки та відрядження в чужі краї". (Збірник циркулярів: справа №100.876) [9,176]. Потім з'явився цілий ряд циркулярів про посилення нагляду за студентами і учнями (від 19 березня 1848 р. та від 2 листопада 1849 р.) і т.д. Відомий факт, що чиновник для особливих доручень при міністерстві внутрішніх справ Ліпранді пропонував свої послуги для обшуку всіх приватних бібліотек Росії [9,177].

Вся ця політика антинародного самодержавного терору привела країну до ганебної поразки у Кримській війні. Але, можливо, саме в цій війні, під час героїчного захисту Севастополя, сформувалося відчуття потреби прискорених реформ в освітанстві у людини, яка і почала цю справу. Це М.І. Пирогов, призначений по війні попечителем Київської учбової округи. Він став ініціатором відкриття недільних шкіл. Перша в Чернігівській губернії недільна безкоштовна школа була відкрита в січні 1860 року у Глухові. Але вже через два з половиною роки після відкриття школа за наказом царських урядовців була закрита [2, 93].

Але новий російський імператор - Олександр II, вихованець поета і гуманіста В. Жуковського, розумів: вчитель - це ключова особистість стабілізації суспільства. В ході широких урядових реформ 60-х років 19-го століття була проведена в 1864 році і шкільна реформа, яка потребувала значного збільшення освітянських кадрів. В той же час всі університети Російської імперії стали в опозицію до самодержавства. Уряд бере до використання програму вчительських семінарій і вчительських інститутів, розроблену видатним педагогом К. Ушинським.

Тому, що перший в Україні вчительський інститут було відкрито саме в Глухові, сприяло поєднання традицій попереднього освітанства і діяльність конкретних особистостей. Глухівську повітову управу довгий час очолював Федір Уманець, автор першої правдивої історичної монографії "Гетьман Мазепа" (С. Пб. 1897 р.) якою, як вважають дослідники, почалася світова Мазепіана [2, 104]. Серед цілого ряду історичних та економічних досліджень є і праця з педагогіки "Освітні сили Росії. 1. Суспільне виховання. 2. Народна школа". І саме Глухівське земство активно розглядало питання освіти в нашому краї - про фінансування сільських училищ [15, 11], про призначення стипендіатів до Чернігівської вчительської семінарії [15, 13], про контроль за станом викладання предметів, в тому числі і закону Божого [15, 29] тощо. У 1870 році було відкрито Глухівського чотирикласну чоловічу прогімназію. Першим інспектором прогімназії було призначено П. Чуйкевича, якого у 1847 році було заарештовано у справі Кирило-Мефодіївського товариства. У 1875 році прогімназія стала шестикласною і її було переведено до великого будинку, викупленого земством у М. А. Терещенка за 37 тисяч карбованців; а у 1889 році цей учбовий заклад отримав статус класичної восьмикласної гімназії [4, 316].

У 1871 році в Києві починає діяльність один з провідних навчальних закладів України останньої третини 19-го - початку 20-го століття - Колегія Павла Галагана, з якої вийшли десятки діячів науки, культури і освіти. Багато глухівчан закінчили цей навчальний заклад, а Яків Колубовський навіть став його директором [16, 337-339].

Відбувалось своєрідне поєднання реформ "згори", часто не послідовних, з рухом широкого освітянського загалу. Наслідком цього стало становлення інтелігенції як суспільно-значущої сили. Інтелігенція Російської імперії історично змушена була своєю діяльністю компенсувати небажання представників російського бюрократичного державного апарату нести моральну відповідальність перед суспільством за стан і перспективу розвитку країни, на відміну від державників країн Заходу. Інтелігенція стала "совістю" народу [8, 69]. До категорії інтелігенції відносять людей, що професійно займаються одним з трьох видів розумової праці: 1) інтелектуальна діяльність, продукт якої стає товаром і має духовну цінність (твори письменників, художників); 2) діяльність, що поєднує результат праці з трудовим творчим процесом (праця вчителя, лікаря); 3) розумова діяльність, наслідком якої є створення матеріальної цінності (праця інженерів, агрономів тощо) [19, 9].

У XIX столітті українською педагогічною громадськістю були чітко визначені своєрідні виховні завдання, які реалізує вчитель у процесі навчання: виховання народності, що вимагає навчання розуму, любові до вітчизни, оволодіння рідною мовою; виховання морально-вольових якостей: "моральної чуйності душі", "чесності", розумових потреб, "почуття обов'язку", "доброзичливості до людей", "християнського смирення", працьовитості тощо.

Ці завдання вимагали від вчителя глибоких знань, вірності своїй справі, високих моральних якостей, ретельної підготовки. Таким чином, вимоги до вчителя можна звести до таких напрямків: 1) вимоги до морально-вольових якостей вчителя; 2) вимоги до професійних якостей вчителя; 3) вимоги до загальнопедагогічної і методичної підготовки вчителя [5, 7-9].

Визнавши вищі начальні училища, в тому числі і міські трикласні (але шестирічні) училища, за основну ланку системи освіти, уряд поклав підготовку кадрів таких навчальних закладів на учительські інститути. (На 1916 рік по Російській імперії їх було вже 48). У 1872 році вийшов указ про відкриття Санкт-Петербурзького вчительського інституту. Вчительські інститути визнавалися за середьонавчальні заклади, хоча включення до їх навчальної програми педагогічних дисциплін йшло за рахунок зниження загальноосвітньої програми. Деякі вчительські інститути давали дуже якісну освіту... Однак закінчення вчительського інституту не давало доступу до вищих навчальних закладів [12, 62].

Чому шостий (після Санкт-Петербургу, Москви, Нижнього-Новгороду, Тбілісі і Феодосії) вчительський інститут було відкрито у Глухові? Безумовно, всі особисті та "кулуарні" попередні перемовини навряд чи стануть відомі. Офіційна історія засвідчена в протоколах засідань Глухівського земства. 23 вересня 1873 року №407. "З приводу постанови Глухівської міської думи про клопотання перед урядом щодо відкриття у м. Глухові 2 класного міського училища (пост. №372), гласний Ф.О. Красовський повідомив зібранню наступне: "Під час відвідування Глухова паном міністром народної освіти і попечителем Київського учбового округу було зроблено заяву щодо відкриття 2 класного міск. училища. В приватній розмові попечитель округу відмітив, що в Глухові може бути відкрито на кошти уряду однокласне міське училище, але, по статуту про ці училища, такому відкриттю повинна передувати підготовка вчителів в особливих учительських інститутах. Положення про учительські інститути затверджено у 1872 році. При інституті неодмінно

повинно бути однокласне чи двокласне міське училище. Інститути і училища утримуються на кошти казни. Вихованців в інституті повинно бути 75, з них 60 казеннокоштных і 15 стипендіатів. Курс навчання - три роки. Інститутів повинно бути в імперії 7; вибір місць для інституту надано на розгляд міністра народної освіти [15, 327].

Подальша бесіда, при гласних М. А. Терещенко, П.О. Маркович і О.Т. Трофименко, з'ясувала, що інститут може бути відкритим і в повітовому місті, і якщо Глухівське земство або міська громада запропонують надати приміщення під інститут, то уряд може дати згоду на відкриття інституту і в Глухові. Переконали, що земське зібрання дасть належну оцінку пропозиції про відкриття у нас інституту. Ніякі затрати не зупинять, напевно, земство досягти бажаної мети" [15, 328].

Для розміщення вчительського інституту земство віддало Міністерству освіти недобудований корпус лікарні з частиною садиби вартістю в 20 тисяч карбованців [2, 99]. Половину цієї вартості земству компенсувала міська дума. При цьому М. А. Терещенко зобов'язався збудувати нову земську лікарню своїм коштом. І в центрі міста збудував лікарню святої Євфросинії. (На честь Святої заступниці своєї матері). Будинок для інституту завершували за проектом відомого київського архітектора П. І. Шлейфера під наглядом молодшого архітектора Ф.П. Тухтєєва аж до 1876 р. [4, 316]. Тимчасові приміщення інституту знаходились в будинку публічної бібліотеки і земського училища.

Рішення про заснування в Глухові учительського інституту було прийнято 1 липня 1874 року, а 6 липня того ж року одержав призначення перший директор інституту - інспектор народних училищ Київської, Подільської і Волинської губерній Київського учбового округу колезький радник Олександр Васильович Белявський [13, 2]. Будучи палким прихильником і популяризатором педагогічних ідей К. О. Ушинського, О. В. Белявський залишив прекрасну оцінку книзі К. О. Ушинського "Рідне слово": "Ця маленька книжечка склала епоху в нашій елементарній дитячій літературі... Мільйони людей, які навчалися за цією книжкою, збережуть до гробової дошки приємні спогади про казочки, пісеньки, прислів'я, віршики, пристосовані до дитячого віку; діти завдяки "Рідному слову" полюбляють село, свій дім, полюбляють церкву, Батьківщину настільки, наскільки можлива усвідомлена любов дитини до цих засад життя народного і загальнолюдського". Ці слова О. В. Белявського взято з його праці "Исторический очерк развития элементарной школы в биографиях педагогов и по уставам правительств", що вийшла в світ у 1887 р. в Глухові в друкарні А. Шумицького. І ця висока оцінка пролунала в той час, коли офіційним розпорядженням доступ "Рідного слова" в російську школу було заборонено.

Становлення Глухівського учительського інституту відбувалось в складних умовах, пов'язаних із значними труднощами у вирішенні організаційних питань, проблем матеріального забезпечення, майже повною відсутністю наукових праць викладачів... Відчуваючи брак педагогічної літератури на фоні іноземних видань, О.В. Белявський займався перекладацькою діяльністю. Доробку педагога належать переклади підручника Шутце "Училищеведение", та "Общее учение об обучении" і "Общее учение о воспитании" Ліндгера [5, 17]. На посаді директора інституту О. В. Белявський перебував двадцять років. Він розумів, як важливо вже в

перші роки існування навчального закладу створити ту оптимальну атмосферу, яка поєднувала б у собі високу вимогливість і глибоку повагу до особистості кожного вихованця, спільну творчу працю викладацько-студентського колективу й індивідуальну творчість самого студента чи викладача.

В перші десятиліття свого існування Глухівсько-учительський інститут був вславлений прекрасними педагогами: історики педагогіки І.С. Андрієвський (директор у 1899-1905 рр.), М. І. Демков (потім директор Московського учительського інституту), М. А. Тростніков, математик П. Петровський, художники В. А. Мохов і О. Й. Шапорін, методист М. С. Григоревський (директор у 1904-1913 рр.), філолог В. В. Голубєв, Г. Й. Линник, С. А. Криповський. Частина їх праць опубліковано в "Щорічнику Глухівського учительського інституту" (за 1912 та за 1913 рр.) [8, 70-71].

Особливе місце серед праць викладачів інституту займає "Начальний курс родиноведения в методической разработке" Кирила Піскуна, надрукований в "Щорічнику Глухівського учительського інституту" за 1912 рік. Метод ознайомлення учнів з широким світом починається з класу, будинку училища, вулиці, сусідніх вулиць, історії будинків, установ, людей, міста, повіту. В умовах, коли глухівські архіви було знищено в 20 столітті, а на багатьох фактах історії був гриф "табу", праця К. Піскуна стала на допомозі багатьом місцевим краєзнавцям, що почали в роки незалежності відроджувати місцеву історію [14, 264-270]. Попечителем інституту став представник славної родини глухівських меценатів Терещенків - Семен Артемович Терещенко. Головним чином на його кошти (близько 9000 карбованців) в приміщенні інституту була відкрита домовна церква, освячена в ім'я святиителя Дмитра Ростовського (Данила Туптала) [2, 99].

Важливою складовою історії Глухівського національного педагогічного університету ім. Олександра Довженка є поєднання історії Глухівського учительського інституту (1-й корпус) з історією Глухівської чоловічої гімназії (2-й і 3-й корпуси) [4, 315]. Другий корпус - власне навчальне приміщення чоловічої гімназії, це приватний будинок М.А. Терещенка, який він продав глухівському земству в зв'язку з тим, що Миколу Артемовича було обрано Київським бургомістром і він виїхав з Глухова [10, 96]. Третій корпус - пансіон для гімназистів - двоповерховий мурований корпус у стилі англійської готики (побудований на кошти Терещенків). На другому поверсі тут містилася гімназична церква Св. Миколи [4, 316]. Описання гімназичного життя, живі образи викладачів і гімназистів на фоні подій в Глухові і навколо нього залишив випускник глухівської прогімназії, відомий вчений, історик і правознавець, академік, другий Президент Всеукраїнської Академії наук Микола Прокопович Василенко [3, 57-95]. Особливо теплі спогади він залишив про директора гімназії Михайла Федоровича Лазаренка, підкреслюючи його педагогічний такт, організаційні здібності, "що дух демократизму і рівності, який царював в гімназії і підтримувався директором, був хорошою школою для нас, малюків" [3, 84].

Як і в усій Російській імперії, свіже повітря завіяло і в Глухівському вчительському інституті в зв'язку з подіями першої російської революції 1905-1907рр. Вже 25 лютого 1905 року селяни з навколишніх сіл Хутора Михайлівського розгромили цукровий завод і економію Терещенків [6, 116-

117]. Наслідком став відомий "Глухівський процес", де перед судом пройшло 167 учасників подій. Для слідкування за процесом до міста прибула група київської інтелігенції на чолі з письменником Є.М. Чіріковим, який згодом описав селянські поневіряння в драмі "Мужики" та повісті "Заколотники". Цим подіям присвятив і свою повість "Заграва над ланами" В. Хорезанський [11, 143]. Слідом за виступами студентів Київського університету, з якими вихованці Глухівського учительського інституту підтримували тісні зв'язки (особливо через глухівчан, що вчилися в Київському університеті св. Володимира, або в колеги Павла Галагана), вони почали проводити свої студентські сходки, випускати рукописну газету. Директору інституту М. А. Миловському були вручені вимоги щодо зміни інститутських навчальних програм, демократизації в управлінні інститутом та інтернатом тощо. Студентські вимоги були відхилені директором. Тоді, на знак протесту, студенти 23 вересня оголосили страйк. Активними організаторами його були С. Панасенко (С. Васильченко), В. Маруняк, К. Беляєв, К. Зленко, К. Гільдунін, М. Карпов та інші [13, 5]. Детальний опис подій 1905-1907 рр. на Глухівщині маємо у книзі Миколи Олександровича Карпова "Грізний рік. Із записок народного учителя" (Харків, 1973 р.) та у його рукописних спогадах, що зберігаються у фондах народного історико-педагогічного музею ГНПУ ім. О. Довженка [11, 144]. Цікавий матеріал про ті давні події прийшов з далекого Харбіна (Китай) - спогади Авраама Йосиповича Кауфмана, який восени 1905 року був у Глухові і пережив підготовку до "єврейського погрому". "Уже приходят к вечеру слухи о еврейских погромах в ближайших к Глухову городах. И в Глухове собираются толпы около полиции, во дворе пожарной команды. Какие-то тёмные силы, агитаторы, науськивают их, направляют на евреев... Я вступил в самооборону. Нас было человек 35-40 молодежи. Отдельно от еврейской самообороны организовались студенты Глуховского учительского института, христиане, заявившие, что они не допустят погрома евреев. И у них было немного огнестрельного оружия" [17, 55]. Під час спроби проведення погрому, студенти захопили центральну вулицю і блокували рух по місту. Спільними зусиллями погром було зірвано.

Нова якість діяльності Глухівського вчительського інституту стала з приходом на посаду директора М.С. Григоревського (1909-1913рр.) Багато зусиль було надано ним для вдосконалення навчально-виховного процесу, оновлення навчального плану, створення педагогічного музею, збагачення бібліотеки та навчальних кабінетів [1, 13]. М.С. Григоревський був людиною працелюбною, із залізною волею, великим досвідом адміністративно-організаційної роботи. За короткий час інститут ззовні і зсередини став невпізнаним. Приміщення інституту за один рік перетворилося на своєрідний палац у зіставленні з іншими казенними закладами. Сад, двір, квітники, огорожа - все було старанно доглянуто. Центральну клумбу прикрасив бюст видатного педагога И. Песталоцци. Почав виходити "Щорічник Глухівського учительського інституту". Вийшло два випуски - 1912 та 1913 роки, далі справу зупинила Перша світова війна. Але, найголовніше, що М.С. Григоревський перетворив інститут на важливий методичний центр. Він якомога заохочував викладачів вчительського інституту, чоловічої та жіночої гімназій писати наукові і методичні статті, читати нову педагогічну літературу. Навіть гімназистки жіночої гімназії видали за його редакцією

книжку про свої екскурсії до Києва і Криму. Підвищили вимоги до студентів. Це все гарантувало нову якість освітянських кадрів.

На той час Глухів мав досить широку освітянську базу. За даними на 1912 рік, у місті діяли: 3 церковно-приходських училища (Анастасіївське, Вознесенське і Соборне), 4 міських приходських училища (Центральне, Веригінське, Білополівське, Усівське) жіноче початкове училище, ремісниче училище ім. М.А. Терещенка, школа садових робітників, 3 міських училища, дворічні педагогічні курси підготовки вчителів початкових класів при "Федорівському" училищі, чоловіча та жіноча гімназії, вчительський інститут [1, 20]. І це на вісімнадцять тисяч населення. В той же час, оскільки Глухів знаходився на "черте оседлости", майже третина населення міста належала до єврейської громади - тому діяли ще 4 хедери і одна Талмуд-Тора [17, 47].

Відомий дослідник української культури Є. Маланюк, описуючи занепад України наприкінці 18 ст., коли були зруйновані традиції "мазепиного бароко", вказував, що відродження українського живопису почав Георгій Нарбут, а української поезії - Микола Зеров. Саме в Глухові зійшлися ці два молоді українські таланти і пізніше співпрацювали [7, 74].

Здобутки так званого "срібного віку" не стали відчуженими зразками втраченої культури, як твори античності, середньовіччя, гетьманського "золотого віку". Надто багато було закладено творцями "Срібного віку" гуманістичних ідей, і не так багато пройшло часу з початку його руйнування, і саме руйнування було не природним, а політично-заданим, і не всіх діячів "срібного віку" вдалося знищити.

1. Белашов В.І., Гурець М.Й., Заїка В.В. Глухівський державний педагогічний інститут (1874-1994рр.) // В.І. Белашов, М.Й. Гурець, В.В. Заїка. Суми: ВВП "Мрія" ЛТД, 1994. - 80с.

2. Белашов В.І. Глухів - столиця Гетьманщини (До "Глухівського періоду" історії України (1708-1782рр.) / Валерій Іванович Белашов. - Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. - 220 с.

3. Василенко М.Й. Моя жизнь / Микола Прокопович Василенко. - К.: ТОВ "Юридична думка", Видавничий дім "Академперіодика" (Вибрані твори у 3 томах. - Том 3. - Спогади. Щоденники, Листування). - 720 с.

4. Вечерський В.В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: Виявлення, дослідження, фіксація / Віктор Васильович Вечерський. - К.: Видавничий дім А.С.С., 2005. - 581 с.

5. Задорожна Л.В. Педагогічні здобутки викладачів Глухівського учительського інституту дореволюційного періоду (1874- 1917 рр.) / Леніна Вікторівна Задорожна. - Глухів: РВВ ГДПУ, 1999. - 76 с.

6. Заїка В.В. Революційні події на Глухівщині / Віктор Володимирович Заїка. Первая российская революция 1905-1907 гг. В свете нового исторического мышления. Тезисы докладов и сообщений республиканской научной конференции. - Том 1. - Горловка: 1990. - 150 с.

7. Заїка В.В. Глухів в історії української культури доби "срібного віку". / Віктор Володимирович Заїка. Збереження історико-культурних надбань Глухівщини: Матеріали Першої науково-практичної конференції. - Глухів: РВВ ГДПУ, 2002. - 104 с.

8. Заїка В.В. Глухів у житті і творчості діячів науки, освіти та культури кінця XIX - початку XX століть. / Віктор Володимирович Заїка. Наукові записки з української історії: збірник наукових статей. - Вип. 28. - Переяслав-Хмельницький, 2012. - 393 с.

9. Иванов-Разумник В. И. История русской общественной мысли / Василий Иванович Иванов-Разумник. Т. I. - СПб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1908. - 380 с.

10. Курок О.І. Особливості історичної території Глухівського державного педагогічного університету / Олександр Іванович Курок. Збереження історико-культурних надбань Глухівщини: матеріали Другої науково-практичної конференції. - Глухів: РВВ ГДПУ, 2003. - 122 с.

11. Курок О.І. "Мужицький університет" і перша демократична революція на Глухівщині / Олександр Іванович Курок. Збереження історико-культурних надбань Сіверщини: матеріали Четвертої науково-практичної конференції. - Глухів: РВВ ГДПУ,

2005. - 236 с.

12. Лейкина-Свирская В.Р. Русская интеллигенция в 1900-1917годах / В.Р.Лейкина-Свирская. - М.: Мысль, 1981. - 265 с.

13. Ляшко І.М., Гамалій А.Т. Столітній шлях . Нарис історії Глухівського державного педагогічного інституту. / І.М. Ляшко А.Т. Гамалій. Рукопис. Фонди народного історико-педагогічного музею ГНПУ ім. О. Довженка. - Глухів, 1973. - 40 с.

14. Пискун К. Начальный курс родиноведения в методической разработке (г. Глухов и Глуховский уезд.) / Кирилл Пискун. Ежегодник Глуховского учительского института. Год I. (под ред. М.С. Григорьевского). - К.: Типография И.Н. Кушнерёва и К., 1912. - 435 с.

15. Свод постановлений Глуховского земства по народному образованию за 1865-1895 гг. - Чернигов, 1899. - 400 с.

16. Смольницька М.К. Колегія Павла Галагана в національно-культурному житті України (1871-1920рр) / Мирослава Костянтинівна Смольницька. - К.: Інститут історії України НАН України, 2004. - 527 с.

17. Часницький М.М. Евреи. Глухов и Сумщина / Михаил Михайлович Часницький. - К., 2011. - 376 с.

18. Чернігівщина inkognsta. Чернігів: КП "Видавництво "Чернігівські обереги", 2004. 400 с.

19. Шип Н.А. Интеллигенция на Украине (XIXв.): Историко-социальный очерк / Надежда Андреевна Шип. Институт истории Украины. - Киев: Наук. Думка, 1991. - 172 с.

Заика В. В. ГЛУХОВСКИЙ УЧИТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ СЕВЕРО-ВОСТОЧНОЙ УКРАИНЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX - НАЧАЛА XX СТОЛЕТИЙ

Проанализированы основные моменты становления и развития образовательной системы северо-восточной Украины второй половины XIX-начала XX века. Объектом исследования является сложный процесс осознания государством и обществом необходимости формирования новых принципов общественного развития после общегосударственного кризиса Российской империи середины XIX века и роли педагогики в этом.

В статье исследуется деятельность первых директоров учительского института, творческие достижения сплоченной плеяды педагогов, что в исследуемый период прославляли это образовательное учреждение.

В статье делается вывод о необходимости сохранения и всестороннего использования достижений и традиций педагогики конца XIX-начала XX века вообще и Глуховского учительского института в частности.

Zaika V.V.HLUKHIVTEACHERSTRAININGINSTITUTEINTHE EDUCATION SYSTEM OF THE NORTH-EASTERN PART OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XIX-TH CENTURY AND THE BEGINNING OF THE XX-TH CENTURY

The article analyses the main moments of the education system development in the north-eastern part of Ukraine in the second half of the XIX century and the beginning of the XX century. The object of the investigation is the complicated process of realizing by the state and the society the necessity of forming the new principles of the social development after the total state crisis of the Russian Empire in the middle of the XX century and the educators role in this process.

The article investigates the activity of Hlukhiv teachers training institute first directors, the creative results of the numerous glorious teachers who glorified this educational establishment at the investigated period.

The article leads to the conclusion as for the necessity of keeping and every possible using the achievements and traditions of the education activity at the end of the XIX century and the beginning of the XX century in general and the activity of Hlukhiv teachers training institute in particular.